

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

2025

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

I. CİLT

2025

ŞANLIURFA
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS
ARAŞTIRMALARI

I-II. CİLT
ŞANLIURFA VALİLİĞİ YAYINLARI

Birinci Basım: Ağustos 2025

ISBN 978-625-445-142-3

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Katkılarıyla

Editörler

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Halit KARATAY
Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Mustafa AKGÜL
Mehmet Bakır KARADAĞLI
Abuzer AKBIYIK

Görsel Tasarım

Mustafa AKGÜL

Tashih

Mehmet Emin MERCAN
Hilal YÜKSEL
Ali Nur HAYIRLI
Selahattin E. GÜLER

Baskı

EMSAL Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bahçekapı Mah. 2477. Cad. No:6 Etimesgut / Ankara

Tel: 0 312 278 82 00 - Sertifika No: 46753

Şanlıurfa Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmaları" adlı kitap Şanlıurfa Valiliği yayını olup
kitapta yer alan yazıların içerik, dil, imla ve ilmi sorumluluğu ile hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.
Yazıların içeriği Şanlıurfa Valiliği'nin görüşlerini yansıtmaz. İzinsiz kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

ŞANLIURFA FIKRALARI

Doç. Dr. Ömer KIRMIZI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü

Türk mizah kültürünün yüzyıllar boyu en güçlü temsil anlatısı olan fıkralar, insanımızın ve milletimizin temel vasıflarını yansıtmaları bakımından anonim türler içerisinde çeşitli yönleriyle araştırılan türlerin başında gelmektedir. Zaman zaman diğer anonim türlerin içinde de var olabilen fıkralar, müstakil bir tür olarak birçok çalışmaya konu olmuştur.

Fıkra sözcüğü dilimize Arapçadan geçmiştir. Terim anlamı olarak fıkra konuşmaya canlılık katmak, hoş vakit geçirmek, bir olayı açıklamak ya da bir konunun anlaşılmasını sağlamak için anlatılan; nesir şeklinde sözlü gelenekte yaşayarak ve yayılarak günümüze kadar gelen, genellikle tek motife yer veren kısa anlatılardır. Fıkra teferruata, uzun uzun tasvirlerle, tahkiye sanatına ehemmiyet verilmez. Gerçekçilik, müşahhaslık, az sözle çok şey anlatma, maksada uygun bir biçimde anlamlı fikir söylemek ve hareket etmek fıkranın yapı hususiyetleri arasına girer. İfade edilmek istenen düşünce, tutum ve davranış bazen tek bir kelime veya hareketle anlatılır (Yıldırım, 1999, s. 7).

Ait olduğu toplumun estetik düşünce yapısının, hazır cevaplılığının, söz ustalığının, zekâ seviyesinin, az sözle çok anlam ifade etme yeteneğinin, naif mizah anlayışının göstergesi olan fıkralar, tez ve karşı tez eksenine kurulur. Tez ve karşı tezin doğal yansıması olan çatışma ise fıkranın estetiğini yansıtan temel unsurdur. Sonuç bölümünde verilen hükmün içinde gizli olan

hisse, mantık silsilesinde değerlendirilip karara bağlanan analiz ve sentezin sonucudur (Öğüt Eker, 2003, s. 81).

Fıkralar; halk anlatıları içerisinde hacim itibarı ile kısa olmaları, halk hikâyeleri ve masallardaki gibi usta bir anlatıcıya ihtiyaç duymamaları ve işlevsellikleriyle günlük hayatın farklı aşamalarında kullanıldıkları için en yaygın türlerden biri olarak kabul edilir. Günümüzde anlatı geleneğinin diğer türlerde zayıflamasına karşın fıkra anlatımının toplumda yaygın olması; bu türün üretim, aktarım ve yayılma imkânlarını çeşitlendirmiş ve zenginleştirmiştir. Kuşkusuz bunda fıkraların bireyin ve toplumun gülme ihtiyacına cevap vermesinin etkisi büyüktür.

Fıkraların kaynağı gerçek hayattır. Günlük hayatta karşılaşılan bireysel ve toplumsal her türden olay; kişi, nesne, yöre, tutum bir fıkranın konusu olabilir. Bu itibarla fıkra anlatımı gündelik hayatın herhangi bir aşamasında icra edilebilir, konuşmanın veya sohbetin bağlamına kolayca eklenilebilir. Fıkra, fıkrayı anlatan kişinin savunduğu tezi etkili ve güçlü kılarca misyonunu icra etmiş olur. Fıkrayı dinleyenlerin gülmesi, düşünmesi ve fıkradan bir ders çıkarması anlatıcının asıl hedefidir.

Fıkra konusunda yapılan çalışmalar, fıkraların oluşum, yayılım ve aktarım sürecinde fıkra tiplerinin önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu sebeple

sözlü anlatı türlerinden olan fıkralar genellikle bir fıkra tipine bağlı olarak anlatılırlar. Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Temel ile Dursun gibi fıkra kahramanları belli bir düşünüş, inanç ya da yöre gibi hususiyetlerin bir araya gelmesiyle meydana gelen fizikî ve ruhî portre kazanmış kişilerdir (Yıldırım, 1999, s. 18). Fıkra tipleri, fıkraların oluşumundaki en önemli unsurlardandır. Bu tipler fıkranın kahramanıdır, ancak asıl önemli özelliği halkın kendisine ait özellikleri temsil etme yeteneği verdiği bir şahsiyet olmalarıdır. Türk halk kültüründe belirli tiplere dayandırılarak anlatılan pek çok fıkra örneği vardır. Bu tiplerden bazısının ünü, sınırlarımızı aşmış iken "mahallî tipler" küçük bir yörede tanınmakta ve bu yöre insanının özelliklerini yansıtmaktadır (Çıblak ve Kırmızı, 2016, s. 29).

Bir toplumun kültürel hayatının eksiksiz bir biçimde tasvir edilebilmesi için kültürel hayatı şekillendiren tarih, coğrafya, ekonomik sistem, demografik yapı gibi unsurlar hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Türkmen, Kürt, Arap, Zaza gibi farklı etnik kökenlerden gelen insanlarla Sünnî, Alevî, Ezîdi gibi dinî gruplara mensup kişilerin bir arada yaşadığı Şanlıurfa, çok kültürlü bir görünüm arz eder. Sayılan gruplardan nüfus olarak Türkmenler Birecik'te; Araplar Harran, Akçakale ve Ceylanpınar'da; Kürtler Suruç, Viranşehir, Bozova, Hilvan ve Halfeti'de; Zazalar ise Siverek'te yoğunlaşmıştır. Sayıları azalmakla beraber Viranşehir'in bazı köylerinde Ezîdiler, Kısas beldesinde de Alevîler yaşamaktadır. Şehir merkezi ise son yıllarda yaşanan köyden kente göçle beraber bu grupların tamamına ev sahipliği yapmaktadır. Şehrin çarşısında şalvarlı, fistanlı ve kravatlı insanları bir arada görmek mümkündür (Kırmızı, 2021, s. 7-15).

Şanlıurfa yöresinde farklı etnik ve dinî grupların, aşiretlerin bir arada yaşaması sosyal ve kültürel hayatta beraberinde rekabeti getirmiştir. Kişinin mensup olduğu sosyal grubu veya bağlı olduğu topluluğu yüceltmesi, kendinden olmayana da "öteki" olarak değerlendirmesi bu yönde fıkraların anlatılmasına zemin hazırlamıştır. Öteki olana karşı hissedilmek istenen üstünlük duygusu bu amaçla anlatılan fıkraların temel motivasyonudur.

Şanlıurfa yöresinde kuşaktan kuşağa aktarılan köklü bir fıkra anlatma geleneği vardır. Toplumda fıkra anlatma özelliği ile ön plana çıkmış, sohbeti sevilen ve yörede "mukallit, şakacı, hanekçi, takkılhanek" gibi

isimlerle adlandırılan fıkra anlatıcıları; genellikle orta yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır (K.K.1, K.K.2, K.K.7). Bu durumun oluşmasında yaşça küçük kişilerin büyüklerinin yanında fıkra anlatmalarının edebe uygun olmayabileceği düşüncesi yatmaktadır. Genellikle erkekler tarafından icra edilen yöre fıkraları; arkadaş ortamı, köy odası, ağa odası, sıra gecesi, dağ yataşı gibi ortamlarda hoşça vakit geçirme, eğlenme, eğlendirme, bir konuyu örneklendirme, anlatıyı etkili kılma gibi amaçlarla anlatılmaktadır.

Urfa fıkralarının oluşum kaynağı yöre coğrafyasıdır. Genelde "Urfalı" tipine bağlı olarak anlatılan fıkralar, yörede yaşayan insanların ortak yaratma gücünden beslenmenin yanında dil, düşünüş, inanış, âdet, gelenek gibi hususiyetler yönüyle de mahallî özellikler taşımaktadır. İnsanoğlunun tarih yolculuğundaki serüveninin kayıt merkezi olan kültürel bellek; toplumun değer yargılarını, davranış kalıplarını, sosyal tarihin önemli verilerini depolamak üzere kayıt altında tutar (Öğüt Eker, 2014, s. 85-86). Bu itibarla Şanlıurfa fıkralarının merkezinde düşünce ve ruh yapısı ile yöre insanı ve yöre insanının günlük hayatta yaşayabileceği olaylar vardır. Yöredeki her meslek veya yaş grubundan insanlar sosyal ve gündelik hayatın kendilerine yükledikleri görevlerle fıkranın şahıs kadrosunda yer almışlardır. Yöre fıkralarında fıkra kahramanlarının büyük oranda erkek olması fıkra türünün anlatı çevresi ve yapısı ile ilgili olduğu kadar yöre sosyolojisinin de bir sonucudur.

Şanlıurfa fıkralarında geçen ağa, Ermeni, Yahudi, köylü gibi fıkra kahramanlarını ilgili tiplerin kişilik özelliklerinden sıyrılıp bir kültürün karakteristik yapısını temsil bağlamında değerlendirmek gerekir. Bu kişiler kültürel çevrelerine göre konuşur. Yörede anlatılan fıkraların dili yöresel kelime, deyim ve deyişlerle örülü olan Türkçenin Urfa ağzıdır. Kahramanların yöresel ağız özellikleriyle karşılıklı konuşmaları anlatımda canlılığı sağlar. Yöre fıkraları mahallî kültürel kodlar çerçevesinde anlatıldığından dinleyenlerde gülme eyleminin ortaya çıkması için yörenin özgün yaşamı, toplumsal normları, demografik yapısı hakkında bilgi sahibi olunması gerekir.

Yöre fıkraları biçim olarak fıkra türünün özelliklerini yansıtır. Genelde tek bir olayın öykülendirilmesi şeklinde olan fıkraların yanı sıra iç içe birkaç olayın anlatımıyla uzayan fıkralar da yörede anlatılmaktadır.

Şanlıurfa fıkraları konu bakımından da çeşitlilik göstermektedir. Yöre fıkralarında mahallî yemekler, yöre ağzı, meslekler, ağalık sistemi, gelenek ve görenekler, teknoloji, din, hayvanlar vb. konular işlenmiştir. Özellikle yöre kültürü hakkında fazla bilgisi olmayan veya çeşitli önyargılarla bölgeye dışarıdan gelen kişilerin yaşadıkları olaylar zaman zaman fıkralara konu olmuştur.

Bir toplumun yaşadığı tarihsel süreçler ile o toplumun demografik yapısının da fıkra kültürü üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Türk, Kürt, Arap, Zaza gibi etnik grupların yaşadığı Şanlıurfa'da; geçmişte yaşamış Yahudiler ve Ermeniler ile ilgili fıkra anlatılmasında dönemin demografik yapısının etkili olduğu söylenebilir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında Şanlıurfa'nın gerek tarihî ve sosyokültürel yapısı gerekse de coğrafi şartlarından ötürü insanların uğraş alanlarının tarım ve hayvancılık olduğu söylenebilir. Farklı ekonomik faaliyetlerin de yaygınlaşmasına rağmen yöre nüfusunun büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Her iki uğraş alanının yılın belli dönemlerinde insanların toplu olarak bir araya gelmesine imkân sağlayan uğraşlar olması halk anlatılarının, özellikle fıkraların, yörede yaygın olarak anlatılmasını sağlamıştır. Ayrıca yörede farklı etnik ve dinî grupların bir arada yaşaması büyük bir hoşgörü ve mizah kültürünün oluşumuna imkân sağlamıştır. Bu kapsamda yaptığımız araştırmalara göre mizahın bir çeşnişi olan lakap takma geleneğinin akrabalık bağı olmayan ailelerden oluşan mahalle ve köylerde, büyük bir kısmı ya da tamamı akraba olan yerlere kıyasla daha çok yaygın olması farklılıkların mizahı beslediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çalışmamızda verilen fıkra örneklerinde görüleceği üzere din, ırk ve kültür farklılıklarının Urfa yöresinde fıkra metinlerinin ve konularının çatısını oluşturduğu görülecektir.

Çalışmamızın bu bölümünde Urfa yöresi mizah anlayışının betimlenmesi amacıyla yöredeki kaynak kişilerden derlenen fıkralara yer vermeyi uygun bulduk.

KABİR AZABI

Adamın biri cuma gecesi ölür. Taziyeden sonra çocukları babalarının ahiret ahvalini merak edip bir hocaya giderler. Hoca, "Babanız namaz kılar mıydı?" der. Çocuklar:

—Kılmadı ama kılanı çok sever, çok takdir ederdi üstelik cuma gecesi vefat etti, derler

Hoca, "Peki babanız oruç tutar mıydı?" der. Çocuklar:

—Ramazan ayına doğru hastalanır tutmazdı ama oruç tutanları çok severdi, cuma gecesi vefat etti, derler.

Hoca, "Eee, babanız bayağı varlıklıymış; hacca, umreye gitti mi hiç?" der. Çocuklar:

—Fırsat bulup umreye gidemedi fakat gidenleri ziyaret ederdi üstelik cuma gecesi vefat etti, deyince hoca:

—Valla cuma gecesi ilişmezler ama cumartesi sabah babanızın anasını bellerler, der (K.K.1).

ABDESTSİZ NAMAZ

Urfalı, İstanbul'a tatile gitmiş. Tarihî yerleri gezdikten sonra ikindiye doğru denize girmiş. Bu arada ikindi namazının vakti girmiş, akşam olmak üzereymiş. Birden ikindi namazını kılmadığı aklına gelmiş. Havlusunu beline dolayarak ikindi namazını kılmış.

Çevrede onu izleyenlerden bir karı-koca:

—Ne güzel namaz kıldınız, çok pratik bir şekilde, deyince o da:

—Siz bir de benim abdestli namazımı görün, hayran kalırsınız, demiş (K.K.2).

HIZLI EĞİTİM

Urfalı dul bir kadın, bir meslek edinmesi amacıyla çocuğunu bir keçe ustasının yanına götürür. Keçeci, kadına çırak aradığını, bu mesleğin sabır gerektirdiğini şimdiki neslin ise sabırsız olduğunu dolayısıyla çocuğunun kendi yanında uzun süre çalışamayacağını söyler. Kadın çocuğunun yetim olduğunu, sokaklarda perişan olmasını istemediğini söyleyince keçeci razı olur. Ertesi gün işe başlayan çocuk, muntazam bir hafta işe gelir. Ustası şimdilik sadece kendisini izlemesini ister. Bir

hafta sonra çocuk dükkâna gelmeyi bırakır. Ustası acaba bir şey mi oldu, endişesi ile evlerine varır. Annesi, çocuğunun artık işe gelmeyeceğini çünkü keçeciliği öğrendiğini söyler. Usta şaşırır, kendisi yıllardır bu mesleği icra etmesine rağmen hâlâ kendisini usta olarak görmediğini söyler. Çocuğun bir haftada nasıl öğrendiğini sorunca kadın:

—Çocuğa sordum. Önce yere bir tane bez seriyorsun, onun üzerine yün koyup ekmek sular gibi sulamaya başlıyorsun. En sonunda üstünde yuvarlayıp ayağınla tepikleyince sıkışıp keçe oluyor, der. Bunun üzerine usta:

—Vay uyanığın eniği, kendi öğrendiği gibi anasına da belletmiş, der (K.K.4).

HERKESE LO LO, BİZE DE Mİ LO LO

Memleketin birinde bir dolandırıcı varmış. O kadar malın gözüymüş ki, insanın gözünden sürmeyi çeker almış da adamın haberi bile olmamış. Ama hep böyle gidecek değil ya! Günün birinde fena enselenmiş. Mahkemeye çıkacakmış. Kendisini kurtarması için iyi bir avukat tutmuş. Avukat “Seni kurtarırım ama çok da parayı alırım.” demiş.

Dolandırıcı yeter ki hapisten yırtсын, ne isterse vereceğini söylemiş avukata. Avukat:

—Tamam öyleyse, mahkemeye çıktığında dilsiz taklidi yapacaksın. Hâkim ne sorarsa sorsun “lo lo lo” diye ağzında bir şeyler gevele! Gerisini bana bırak, demiş.

Dolandırıcı, avukatın sözünü tutmuş. Mahkeme salonunda hâkim ne zaman kendisine söz verse “lo lo lo” diye gevelemiş, durmuş. Sonunda avukat almış sözü:

—Görüyorsunuz ya hâkim bey, müvekkilim dilsizdir. Bırakın başkasını dolandırmayı, kendi hakkını bile savunacak durumda değil zavallı, demiş.

Hâkim davayı düşürmüş. Dolandırıcı serbest kalmış, sevinçle mahkemeden ayrılmış. Aradan epey zaman geçmiş. Dolandırıcı bir türlü avukata uğrayıp söz verdiği parayı vermemiş. En sonunda avukat düşmüş dolandırıcının peşine. Bir köşede yakalamış onu:

—Birader, nerede bizim para? Kaç ay oldu, ne sesin çıkıyor ne soluğun, demiş. Zaten parayı baştan beri vermeye niyeti olmayan dolandırıcı “lo lo lo” diye bir şeyler gevelemiş ağzında. “Bu ne yahu!” demiş avukat:

—Hadi mahkemedekini anladım; herkese lo lo, bize de mi lo lo? (K.K.5).

İSOT

Bir gün Urfa’ya yeni bir öğretmen atanmış. Çocukların her sabah ekmeğin arasına kırmızı bir şeyler sürmesi dikkatini çekmiş. Üstelik çocuklar beslenme saatinde bunu iştahla yiyorlarmış. Günün birinde merak edip sormuş:

—Oğlum, o ekmeğe sürdüğünüz şey nedir?

—Reçeldır örtmenin, dadına bahisen?

Öğretmen, reçeldir dediklerine göre tatlı bir şey olsa gerek diye kocaman bir ısırık almış. Almasıyla da gözleri kan çanağına dönmüş. Öğrenci sormuş:

—Sevdi mi hocam?

Öbür öğrenci hemen atlamış:

—He oğlum çok sevmiş, görmi misen sevdiğinden ağlamağı geli! (K.K.6).

MUZ

Urfalı üç genç İstanbul'a çalışmaya gideceklerdir. Eşyaları çok olduğu için trenle seyahat etmeye karar verirler. Kamyon kasasında Antep'e gelir, akabinde trene binerler. Tren Adana'da mola verir. Simitçi, çaycı, tatlıcı derken muz satan biri de trene dalar. Yolcular muzdan alıp yemeye başlar. Bizimkilerin canı acayıp muz çeker fakat büyükler aman kimsenin elinden bilmediğiniz bir şey yemeyin, diye tembihlemiştir onları. Bilmedikleri muzı önce yemezler fakat sonra dayanamayıp alırlar. İçlerinden biri muzdan bir ısırık alıp der ki:

—Önce ben yiyeyim, eğer bana bir şey olmazsa siz de yiyebilirsiniz.

Tren yola çıkar, bizim Mihe muzunu yer. Bir şey olmadığını gören arkadaşları da yer. Ve beklemeye başlarlar acaba bir şey olacak mı diye. İçleri hiç de rahat değildir. Derken tren Pozantı'da tünele girer. Bozan bağırma başlar:

—La hahooo, ben kör oldum.

Ötekiler de bağırma başlar:

—La hahooo, biz de biz de! (K.K.8).

O SUÇUNU BİLİR

Urfalı bir köylü, eşeğinin yularını tutmuş, elinde tütün tabakası yolda gidiyormuş. Ağaçlık bir yerden geçerken bunu gören iki hırsız köylüye bir oyun edelim diye düşünmüşler. Niyetleri köylünün eşeğini elinden almaktır.

Bizim köylü abdest bozmak için bir vakit eşeğin yanından ayrılmış. Bu sırada hırsızlardan biri eşeği alıp uzaklaşmış, diğeri de yuları boynuna geçirip adamı beklemeye başlamış.

Az sonra adam dönünce gördüklerine inanmamış. Kendi kendine dualar okuyup etrafına üflemeğe başlamış. Boynunda yular olan adama:

—Sen benim eşeğim değil miydin yahu, sana ne oldu, demiş.

Hırsız, sesine duygusal bir ton verip:

—Ağam hiç sorma. Bir eşeklik ettim ki sorma! Benim hasta bir anam var. Abdestinde namazında çok iyi bir kadın. Ben de tembelin tekiydim, orada burada uyuntuluk eder çalışmazdım. Annem bana her gün:

—Eşek kadar adam oldun, boş battal geziyorsun. Arkadaşların çoluk çocuk sahibi oldu, sen eşek gibi sokaklarda geziyorsun, derdi. Ben de bu sözlerinden bıktım, ona karşı geldim. O da bana beddua etti, bu hale gelmiştim. Allah'a çok yalvardım, çilem bugün biter, yarın biter diye. Demek ki kaderimde tekrar bugün insan olmak varmış, der.

Hırsız, ağlıyormuş gibi yaparak gözlerini siler, bir taraftan da köylüyü izler. Köylü de bu halden etkilenmiştir. Başına örtmüş olduğu neçlele gözyaşlarını siler. Hırsızın yanına gelip, boynundaki yuları çıkarır.

—Yav haline çok üzüldüm, seni azat edeceğim. Seni aldığımdan beri sana çok eziyet ettim. Çokça yükümü, suyumuzu taşıdın, canın çok yandı. Hele o Şam eşeği senin canını çok yakmıştır, hakkını helal et, der. Sonra birden bir şey hatırlamış gibi sakalını sıvazlayarak:

—Yav dur hele, benim eşeğim dişi idi, sen erkeksin ama...

Hırsız işin sarpa sardığını görünce önce telaşlanır, sonra işi toplarlar.

—Yav beni hiç dinlemiyorsun demek. Anamın yüreğine indirmiştim. Avratcağızın nasıl bir bedduasına denk geldiysem Mevla beni kancık eşek yaptı. Zaten en çok da bu durum anamı üzdü. Bunun üzerine köylü:

—Seni azat ediyorum ama bir daha böyle bir eşeklik yapma, der. Hırsız tamam, deyip ağaçların arasından kaybolup gitmiş.

Birkaç gün sonra mezata gelen köylü eşeğini bir adamın yanında görür. Eşeğin yanına gelir ve kulağına eğilerek:

—Yine ne eşeklik yaptın, bu sefer nasıl kurtulacaksın bakalım diyerek eşeğe bir tepik atar. Eşeğin sahibi adamın yakasına yapışıp:

Eşeğimi ne tepikliyorsun, hayvancağız sana ne yaptı, deyince köylü:

—O suçunu bilir, der (K.K.10).

DÜĞİRÇİ (GÖRÜCÜ)

Urfalı teyze, kızını istemeye gelen oğlanın anasına biraz da küçümseyici bir tavırla sorar:

—Oğlunuz ne iş yapıyor, doktor mu mühendis mi?

Oğlanın anası daha yaman çıkar ve:

— VIŞŞ! Külüm zibilim başıya! Dohtor, mühendız olsa, seni kapiyda ne işimiz var (K.K.2).

ABDULBOZO'NUN ŞEMSIYESİ

Bir bahar günü İbrahim Efendi, Urfa'da oturduğu Yahudi Mahallesi'nden dükkânına gitmektedir. Yola çıkıp tam Cincıklı Hamam'a yetişmiştir ki bir yağmur bastırır. Ama öyle böyle değil, çörtlenlerden akan sular şelale gibi olmuştur. O sırada bir ses:

—Komşu, ben de çarşıya gidiyorum, gel şemsiyemin altına gir, der.

Bu ses Yahudi Abdülbozo'nun sesidir. İbrahim Efendi ile Abdülbozo sohbet ede ede çarşıya varırlar. Aradan birkaç gün geçer Abdülbozo, İbrahim Efendi'nin dükkânının önünden geçerken:

—Komşu, o gün şemsiyem olmasaydı ıslanırdın haa, der. İbrahim Efendi şaşırır ama bozuntuya vermeden teşekkür eder. Başka bir gün sokakta karşılanırlar. Abdülbozo yine:

—Komşu o gün şemsiyem olmasaydı ıslanırdın haa, der. İbrahim Efendi kulağına kadar kızırır ama yine mahcup bir şekilde teşekkür edip uzaklaşır. Artık öyle bir hal olur ki İbrahim Efendi Abdülbozo ile karşılaşmak için sokağı gözetler, onun olmadığı yerlerden geçmeye gayret eder hâle gelir. Gel gör ki Urfa küçük yer, hiç beklemediği yerde Abdülbozo İbrahim Efendi'nin burnunun dibinde bitip:

—Komşu, o gün şemsiyem olmasaydı ıslanırdın haa, der durur. Böyle böyle günler haftaları, haftalar ayları kovalar.

Ağustos güneşinin her yeri cayır cayır yaktığı bir öğlen saatinde herkes sıcaklardan korunmak için serin bir gölge ararken İbrahim Efendi de sıcaktan bunalmış, ter içinde hızlı adımlarla dükkâna yetişmek için acele etmektedir. Halilü'r Rahman'dan geçerken birden Abdülbozo burnunun dibinde biter. Yine:

—Komşusu "O gün şemsiyem olmasaydı ıslanırdın haa!" deyince, Yahudi komşusunun bu sözlerinden artık bıkmış olan İbrahim Efendi, sıcakların verdiği asabiyetle kendini Halilü'r Rahman gölünün sularına atar. Bir iki kere batıp çıktıktan sonra Abdülbozo'ya dönüp:

—Bundan daha beter olur muydum gavur oğlu gavur, der (K.K.13).

EŞEK/SIPA

Adamın birinin arkadaş çevresindeki lakabı eşek imiş. Gün gelmiş, adamın lakabı tüm Urfa tarafından bilinir hale gelmiş. Artık herkes “Eşek geldi, eşek gitti.” türünden konuşmaya başlamış. Adam bundan huylanmaya, bunu da çevresine hissettirmeye başlamış. Bunu anlayan arkadaş çevresi:

—Hadi bize bir tavuk kes de lakabını değiştirip ilan edelim, demişler.

Adam bunu kabul edip müsait bir akşam evin dışında bir yerde arkadaşlarına güzel bir ziyafet çektirmiş. Lakabını da orada değiştirmişler. Derken ziyafet bitmiş ve adam kendisini merakla bekleyen hanımının yanına dönmüş. Hanımı:

—Herif, adını ne koydular, demiş. Adam:

—Sıpa koydular, demiş. Bunun üzerine hanımı:

—Vişşş! Kele herif, sen büyüyünce yine eşek olacaksın, demiş (K.K.14).

EŞEĞİN YULARI

Adamın biri arkadaşına misafir olur. Evin sekisinde oturup muhabbete başlarlar. Misafirin bir elinde eşeğin yuları bir elinde de çay veya sigara sohbete devam ederler. Sohbet gece yarısına doğru uzamaya başlayınca ev sahibi rahatsız olmaya başlar, içinden:

—Artık kalksa da biz de uyusak, diye geçirir. Ama misafiri biraz düşüncesiz olduğundan hiç orali bile olmamış.

Neyse, adam kalkmaya yakın:

—Elinize sağlık, her şey çok güzeldi; size de zahmet verdik, der. Ev sahibi de nezaketen:

—Ne güzel oturuyorduk, biraz daha kalsaydın, der. Bunun üzerine bu teklifi beklediği her hâlden belli olan adam:

—Tamam, olur eşeğin yularını nereye bağlayayım, der. Ev sahibi:

—Dilime bağla, dilime, der (K.K.15).

NİYE İTEKLİSEN

Fukara bir Urfalı yolda yürürken arkadaşına rast gelir. Arkadaşı ona ne var ne yok diye hal hatır sorunca:

—Lo neyim var ki... Ne araba ne iş ne para... Hiçbiri yok bende, der. Arkadaşı bunun üzerine biraz da işi alaya alarak:

—Bunun kolayı var, sabah namazından sonra çık kale'ye. Senin boyun bir kırtık, yukarı çıkınca Allah sesini duyar. Çift Kubbe'nin yanında aç ellerini, halini ahvalini anlat, der.

Bu öğüt bizim fukaranın aklına yatar. Sabah namazından sonra soluğu Kalede alır. Çift Kubbe'nin orada elini gökyüzüne açar, Allah'a yalvarmaya başlar:

—Allah'ım biye para ver, mal ver, araba ver!

Tam bu sırada bir fırtına çıkar ki düşman başına! Bizim herifin ayağı kayar ve Kaleden Dergah'a kadar yuvarlanır. Aşağıda kendine geldikten sonra yeniden ellerini açar ve:

—Kurbanam siye, vermisen verme; niye aşağı itekli-sen, der (K.K.16).

TERZİ ÖĞÜDÜ

Urfalı Babi, şehrin meşhur terzilerinden Terzi Abdullah'a bir takım elbise diktirir. Son provadan önce de

elbiseyi birkaç defa dener, herhangi bir sorun yoktur. Elbiseyi teslim almaya gittiği gün dükkânda giyip dener. Ancak ceketin ön kısmında bükülen bölmelerden birinin aşağıda, birinin yukarıda olduğunu fark eder. Urfalı Babi, bu uyumsuzluktan şikayetlenince Terzi Abdullah:

–Aaa, yeğenim sen buna kusur mu diyorsun! Git yirmi lirayı boz, hepsini kuruşluk yap; havada kalan tarafın cebine koy. Hem bozukluk ihtiyacın görülür hem elbisen düzelir, der (K.K.1).

(Bu bölüm yazısı, 2022 yılında Çukurova Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan "Mizah Teorilerine Göre Şanlıurfa Fıkraları" başlıklı çalışma esas alınarak ve yeni derlemeler yapılarak oluşturulmuştur.)

KAYNAKÇA

- Çıblak Coşkun, N. ve Kırmızı, Ö. (2016). Mersin yöresinden mahallî bir fıkra tipi örneği: Mudahhar. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 31 (31), 27-42. <http://dx.doi.org/10.29228/cukar.62021>
- Kırmızı, Ö. (2021). Efsanelerin icra bağlamı ve işlevleri, Şanlıurfa efsaneleri. Paradigma Akademi Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2003). Fıkralar. Türk dünyası ortak edebiyatı Türk dünyası edebiyat tarihi içinde, C. 3 (ss. 63-130). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Öğüt Eker, G. (2014). İnsan kültür mizah. Grafiker Yayınları.
- Yıldırım, D. (1999). Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları. Akçağ Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- K.K.1: Selahattin Akyüz, kişisel görüşme, 19.07.2019.
- K.K.2: Reşit Pehlivan, kişisel görüşme, 12.07.2018.
- K.K. 3: Ahmet Gözoğlu, kişisel görüşme, 17.07.2019.
- K.K.4: Mahmut Aslan, kişisel görüşme, 22.02.2019.
- K.K.5: M. Sadık Alican, kişisel görüşme, 18.02.2019.
- K.K.6: Musa Yaşar, kişisel görüşme, 21.07.2019.
- K.K.7: Müslüm Turan, kişisel görüşme, 29.09.2019.
- K.K.8: Yasir Yılmaz, kişisel görüşme, 26.01.2018.
- K.K.9: Sabri Polat, kişisel görüşme, 26.01.2018.
- K.K.10: Abdullah Turhan, kişisel görüşme, 27.09.2018.
- K.K.12: İbrahim Halil Aslan, kişisel görüşme, 18.07.2019.
- K.K.13: Aziz Kurt, kişisel görüşme, 12.06.2019.
- K.K.14: Hasan Yıldız, kişisel görüşme, 21.08.2019.
- K.K.15: Murat Maruf, kişisel görüşme, 22.08.2019.

Dijital Görselleştirmeler: Mustafa Akgül / 2025